

מאירס - ג'זינט - מכון ברזקדייל
MYERS - JDC - BROOKDALE INSTITUTE
مايرس - جوينت - معهد بروكديل

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

"מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ"
חקר מקרים: אימוץ עם קשר ואימוץ
על-ידי משפחות אומנות

יואה שורק ♦ פידא ניג'ם-אכתילאת

דוח מחקר זה הינו מרכיב מתוך המחקר המלווה לתכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ" אשר הוזמן על-ידי השירות למען הילד במשרד הרווחה והשירותים החברתיים ועמותת אשלים ומומן בסיועם ובסיוע מענק מיוחד שהתקבל מאנני סנדלר מוירג'יניה, ארצות-הברית

דוח מחקר

דמ-626-12

עריכת לשון: בלהה אלון
תרגום לאנגלית (תמצית מחקר והודעת פרסום): נעמי הלסטד
הפקה והבאה לדפוס: לסלי קליינמן

מאיירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

ת"ד 3886

ירושלים 91037

טלפון : 02-6557400

פקס : 02-5612391

כתובת באינטרנט : www.jdc.org.il/brookdale

דואר אלקטרוני : brook@jdc.org.il

פרסומים נוספים של המכון בנושאים קשורים

דולב, ט.; בנבנישתי, ר.; טימר, א. 2001. ועדות החלטה בישראל: ארגון, תהליכי עבודתן ותוצאותיהן - דוח מסכם. דמ-382-01.

סבו-לאל, ר.; ניגים-אכתילאת, פ. 2012. היחידות הטיפוליות-ייעוציות במרכזי החירום לילדים בסיכון - פעילות היחידות לאור תכנית השדרוג. דמ-614-12.

סבו-לאל, ר.; שבט, מ. 2012. תכנית "מגן" לשיפור ולשדרוג מערך הגנת הילד - מחקר הערכה. דמ-613-12.

ריבקין, ד.; באומגולד, ש. 2001. מעקב אחר ילדים גדולים הנמסרים לאימוץ. דמ-375-01.

ריבקין, ד.; בהשתתפות: שמעיה-ידגר, ס.; שמש, מ.; סבו-לאל, ר.; שורק, י. 2009. הערכת מרכזי ילדים-הורים. דמ-533-09.

שורק, י.; ניגים-אכתילאת, פ. 2011. מסמך רקע לתכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ". דמ-595-12.

להזמנת הפרסומים ניתן לפנות למאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל, ת"ד 3886, ירושלים 91037
טל': 02-6557400, פקס: 02-5612391, דואר אלקטרוני: brook@jdc.org.il; ניתן למצוא את הפרסומים גם באתר המכון: www.jdc.org.il/brookdale

תמצית המחקר

1. מבוא

בישראל, במקרים מסוימים, בית המשפט יכול להכריז על ילד שאינו יכול לגדול במשפחתו המקורית "בר-אימוץ" גם ללא הסכמת הוריו המולידים לכך (סעיף 13 לחוק אימוץ ילדים, משנת התשמ"א-1981). עם זאת, מרבית הילדים שאינם יכולים לגדול במשפחתם המקורית מופנים על-ידי שירותי הרווחה לפנימיות או לאומנה, ורק ילדים מעטים מופנים לאימוץ. שיעור הילדים הנמסרים לאימוץ, לעומת לסידורים חוץ-ביתיים אחרים, קטן בהרבה מהשיעור במדינות מערביות אחרות כמו אנגליה וארצות-הברית. זאת, למרות שישנה הסכמה רחבה כי בעבור רוב הילדים שאינם יכולים בשום אופן לגדול במשפחתם המקורית, אימוץ הוא המענה הטוב ביותר.

מודל האימוץ שנהוג שנים רבות בישראל הוא אימוץ סגור, שבו אין קשר בין הקטין המאומץ לבין הוריו המולידים. בימים אלה פועל השירות למען הילד, המופקד על האימוץ במשרד הרווחה והשירותים החברתיים, ביחד עם עמותת אשלים, להרחבת מענה האימוץ בעבור ילדים שאינם יכולים לגדול במשפחתם. פעילות זו נעשית במסגרת התכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ", בין היתר על-ידי פיתוח מודלים נוספים של אימוץ: אמוץ עם קשר ("אימוץ פתוח"), בו מתקיים קשר כלשהו בין הילד לבין בני משפחתו המולידה, ואימוץ על-ידי משפחות אומנות אצלן מטופל הילד. רכיב נוסף בתכנית הוא פיתוח מודלים למתן סיוע ותמיכה מתמשכת למשפחות מאמצות ולמאומצים קטינים ובוגרים (שירותים "תומכי אימוץ").

המחקר המלווה את התכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ" הוזמן על-ידי השירות למען הילד במשרד הרווחה והשירותים החברתיים ועמותת אשלים, ובוצע על-ידי מאירס-גיוינט-מכון ברוקדייל. חקר המקרים המובא במסמך זה נערך כשלב שני במסגרת המחקר. בשלב הראשון הוכן מסמך רקע, המתבסס על סקירת הספרות בנוגע לאימוץ ילדים בסיכון, אפשרויות להרחבת האימוץ והשירותים התומכים באימוץ ועל ראיונות עם קובעי מדיניות בכירים במשרד הרווחה, עם אנשי מקצוע בארגונים לא ממשלתיים הפועלים בתחום של שירותי אומנה, ועם שופטי בית המשפט לענייני משפחה (שורק וניג'ים-אכתילאת, 2011).

מטרתו של הדוח הנוכחי היא לספק מידע שיסייע בהרחבת מענה האימוץ לילדים רבים יותר ובשיפור השירותים לתמיכה במשפחות המאמצות בכלל, ולפיתוח התכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ" בפרט, באמצעות:

- א. תיאור שני המודלים של אימוץ: אימוץ עם קשר ואימוץ על-ידי הורים אומנים
- ב. תיאור הסוגיות והקשיים העולים משני המודלים של האימוץ
- ג. איתור דרכי עבודה מומלצות ליישום שני המודלים של האימוץ.

2. שיטת המחקר

המחקר שבוצע הוא מחקר איכותני ומקורות המידע הם:

- ◆ חקרי מקרה לגבי 17 מקרים של אימוץ: 7 מקרים של אימוץ עם קשר, 8 מקרים של אימוץ על-ידי משפחות אומנות ו-2 מקרים משולבים של אימוץ עם קשר על-ידי המשפחות האומנות. חמישה-עשר מקרים היו של ילדים ומשפחות מהמגזר היהודי ו-2 מקרים היו מהמגזר הערבי. בכל המקרים של אימוץ עם קשר נשמר הקשר עם אחד ההורים המולידים או שניהם, ובמקרה אחד הקשר באימוץ היה עם הסבתא. נערכו ראיונות עומק פתוחים פנים-אל-פנים עם 14 ילדים מאומצים במקרים בהם הייתה הסכמה מצידם ומצד ההורים המאמצים, 20 הורים מאמצים, 5 אחים מאמצים, 22 מהעובדות הסוציאליות שמלוות את המשפחות המאמצות, 7 מבני המשפחות המולידות,¹ עם 10 מהעובדות הסוציאליות שמלוות את בני המשפחה המולידה עמם נשמר הקשר, ועם 3 ממנחות האומנה שליוו את המשפחות בזמן השימוש כמשפחות אומנות. בסך-הכל בוצעו כשמונים ראיונות עומק.
- ◆ תיעוד של עשרה מפגשים של קבוצה להורים אומנים מאמצים, שהתקיימו מעט לפני, או אחרי, אימוץ הילד שהיה אצלן באומנה. מפגשי הקבוצה התקיימו במשרד הרווחה והשירותים החברתיים ונועדו לליווי המשפחות בתקופת המעבר לאימוץ הילד.
- ◆ קבוצת מיקוד עם 15 מנחות אומנה במסגרת אחת מעמותות האומנה, בנוגע לאימוץ על-ידי משפחות אומנה.
- ◆ תיעוד סמינר התפתחויות באימוץ שנערך לעובדים משירותי האימוץ והאומנה, בו הוצגו ממצאי המחקר וממצאים מסקר מיזם התוצאות בנוגע למדיניות בית קבוע לתינוקות ולילדים באומנה בגילאי לידה עד שלוש.

הראיונות בוצעו בחודשים דצמבר 2010-ספטמבר 2011, התצפית בקבוצה למשפחות אומנות/מאמצות נערכה בחודשים פברואר-מאי 2011, קבוצת המיקוד למנחות האומנה נערכה במאי 2012 וסמינר התפתחויות באימוץ התקיים ביולי 2012.

3. ממצאים

3.1 סוגיות כלליות הנוגעות לאימוץ ילדים בסיכון

א. מניעים של הורים מאמצים לאימוץ

מניתוח המקרים עולים שני סוגים של מניעים של הורים לאמץ ילדים בסיכון: (1) הגשמת ההורות בקרב הורים חשוכי ילדים; (2) מניע הומני: רצון לעזור לילד בסיכון ולתרום לחברה, לרוב בקרב בני זוג שיש להם ילדים שנולדו להם. למניעים השונים לאימוץ ילדים ישנן השלכות על ההתחברות של ההורים המאמצים לילדים ועל התפיסה שלהם לגבי האימוץ.

¹ רק 7 מבני המשפחות המולידות הסכימו להתראיין לצורך המחקר.

ב. ההתחברות הראשונית של ההורים והילדים

ההורים המאמצים תיארו התחברות ראשונית מיידית אל הילדים ו"אהבה ממת ראשון". לחלק מן הילדים המאומצים הייתה התחברות הדרגתית אל ההורים המאמצים ולחלקם התחברות מיידית שהתבטאה בין היתר בכך שכינו אותם "אימא ואבא" מיד בהתחלה. הסבר להתחברות המיידית עשוי להיות הצורך הגדול של הילדים במשפחה ובשייכות.

ג. המורכבות באימוץ ילדים בסיכון

התפיסה הרווחת כיום ביחס לאימוץ ילדים היא כי האימוץ שונה מהורות מלידה וכרוך במורכבות. במחקר עלו מספר היבטים של מורכבות באימוץ ילדים בסיכון: (1) חלקם הגדול של הילדים המגיעים לאימוץ עברו התעללות ו/או הזנחה מצד בני המשפחה המולידה ויש לכך השפעה מתמשכת על רגשותיהם ועל התנהגותם של הילדים: הם עשויים לחוות, בין היתר, חרדות נטישה, וחוסר ביטחון לגבי השייכות שלהם למשפחה המאמצת. חלקם נוקטים בהתנהגות שורדנית ומרצה, כלומר הם משתדלים לא להכביד על ההורים מבחינה כלכלית או כאשר הם חולים, מחשש שהורים לא ירצו אותם.

(2) הילדים מגיעים לאימוץ עם פערים וחסכים בתחומים שונים, כגון תזונה, היגיינה אישית, אוריינות, אינטימיות וקרבה.

(3) ההורים המאמצים חשים אתגר בגידול ילד בעל גנטיקה שונה. חלק מההורים העלו חששות שהשפעת האופי הגנטי תגבר על השפעת החינוך, והיו הורים שהעלו חששות בנוגע לרקע התורשתי של המאומץ ולסיכונים בחלק הבריאותי.

(4) לילדים מאומצים ישנה זהות מורכבת אשר מתגבשת על בסיס הזדהותם עם הוריהם המאמצים ועל הזיקה שלהם אל משפחתם המולידה. במהלך השנים עולות אצל הילדים שאלות ומחשבות לגבי זהותם האישית המורכבת, וחלקם מבטאים געגועים אל המשפחה המולידה ופנטזיה ביחס אליה.

ד. יחסה של הקהילה אל האימוץ

ההתייחסות של הקהילה בה הילד חי אל האימוץ עשויה להשפיע על השתלבותו של הילד בתוכה, ועל מידת ההשלמה שלו עם אימוצו. להורים המאמצים היו עמדות שונות ביחס למוכנותם לגלות לקהילה שהילד מאומץ. בחלק מן המקרים ההורים המאמצים גילו לקהילה שלהם שהם עומדים לאמץ ילד וגייסו אותה לקליטתו. היו הורים מאמצים שהיו מוכנים לשתף חלק מהאנשים בסביבתם הקרובה באימוצו של הילד אך לא את כולם, והיו הורים שהעדיפו להסתיר עובדה זו. חלק מן ההורים סיפרו בנוגע להשתלבותו של הילד בקהילה, שקיבלו תמיכה מהקהילה לשם כך, למרות שבחלק מן המקרים היו קשיים לקלוט את הילד המאומץ עקב סטיגמה שלילית על ילדים מאומצים או כתוצאה מהתנהגותו של הילד. הילדים המאומצים תיארו מקרים בהם בני גילם ביטאו התייחסות כלשהי כלפי אימוצם והילדים המאומצים ביטאו בנוגע להתייחסויות אלו רגשות של גאווה, בלבול, מצוקה רגשית ואדישות, או שהסתירו את עובדת אימוצם.

ה. אימוץ על-ידי משפחות חד-הוריות

על פי חוק האימוץ, אימוץ ילדים נעשה רק על-ידי זוג הורים, איש ואשתו. במקרים בהם לא נמצאו במאגר המועמדים לאימוץ זוג הורים מתאימים, אשר מוכנים לאמץ את הילד, הוא נמסר לאימוץ על-ידי הורה יחיד. כך קורה שמשפחות חד-הוריות בדרך כלל מאמצות ילדים קשים יותר להשמה בהשוואה למשפחות דו-הוריות. העמדות ביחס למדיניות זו חלוקות. מן המחקר עלו נקודות חוזק ותורפה באימוץ ילדים בסיכון על-ידי משפחות חד-הוריות. נקודות החוזק כוללות מסירות גדולה במיוחד, ילדים שההתקשרות לאדם אחד יותר קלה להם מאשר לזוג, התאמה בין הורה וילד מבחינה זו ששניהם יוצאי דופן, וכן העובדה כי הילד גדל במערכת נקייה ממטענים זוגיים על רקע קשיי פוריות. נקודות התורפה כוללות קושי ביצירת נפרדות, חוסר בדמות אב/אם ועומס גדול מדי על ההורה היחיד.

ו. אימוץ ילדים בקרב משפחות עם ילדים שיש להן כבר ילדים משלהן

בחלק מן המקרים אומצו הילדים על-ידי זוגות שיש להם כבר ילדים משלהם. חלק מההורים תיארו רגשות דומים ויחס שוויוני כלפי הילד המאומץ וכלפי הילדים שנולדו להם. לעומת זאת, היו הורים שהסבירו שהם מרגישים רגש שונה כלפי הילד המאומץ וכלפי הילדים שנולדו להם, וחלקם ציינו שהם נותנים לילד המאומץ יחס אחר/מועדף. היתרונות שצוינו ביחס לאימוץ במשפחות עם הורות מולידה הן שהילד עשוי לזכות באהבה מדמויות נוספות ולקבל עזרה בתחומים שונים מאחיו המאמצים. גם האחים המאמצים עשויים להיתרם באופן רגשי מן האימוץ. עם זאת, הילדים עלולים לחוות גם קשיים כמו למשל, לחוש רגשות של קנאה וכעס כלפי אחיהם. הם גם עלולים לחשוש שהוריהם המאמצים לא אוהבים אותם כמו את ילדיהם מלידה. בנוסף, הילדים המאומצים עלולים לסבול מהשוואה שעורכים ההורים בינם לבין ילדיהם מלידה. גם האחים המאמצים עלולים לחוות קושי, ולהרגיש, למשל, שפניות ההורים אליהם ירדה בעקבות אימוץ האח.

3.2 אימוץ עם קשר

א. תיאור מודל האימוץ הפתוח

בישראל, שיטת האימוץ הנהוגה היא אימוץ סגור, שבו אין קשר בין הקטין המאומץ לבין הוריו המולידים. במקרים יוצאי דופן מתאפשר "צמצום תוצאות האימוץ" שמשמעותו שימור הקשר עם חלק מבני המשפחה המולידה. במודל האימוץ הפתוח, ההורים המאמצים וילדם המאומץ חולקים עם ההורים המולידים מידה מסוימת של מידע על מצבו של הילד, ועשויים להיות איתם בקשר במינון זה או אחר. רמת הפתיחות באימוץ נעה על פני קו רצף החל בהעברת מידע לא מזהה מההורים המאמצים להורים המולידים, העברת מכתבים ותמונות אל ההורים המולידים, וכלה במפגשים עם השגחה מטעם שירותי האימוץ במקום ניטרלי פעם עד ארבע פעמים בשנה. בהמשך יתוארו המאפיינים של אימוץ עם קשר בארץ כפי שאלה עולים מניתוח המקרים שנכללו במחקר.

שיקולים באימוץ עם קשר - בכל המקרים שנכללו במחקר נשמר הקשר של הילד עם בני המשפחה המולידה משיקולים של טובת הילד שיישאר בקשר איתם, למעט במקרה אחד בו נראה כי קיצור תהליך המסירה לאימוץ, וההבטחה שהילד יימסר לאימוץ ולא יישאר בסידור חוץ-ביתי עד לבגרותו, היו השיקולים המרכזיים בשמירה על קשר עם בני המשפחה המולידה.

מאפייני ההורים המולידים עם נשמר הקשר באימוץ - ההורים המולידים לגביהם הוחלט על אימוץ עם קשר התקשו בגידול ילדיהם וגרמו להזנחתם. הם התאפיינו בפיגור קל או תפקוד שכלי גבולי, במחלות נפש או הפרעות נפשיות ו/או במסוגלות הורית גבולית ובמחסור בכוחות ובמוטיבציה לגידול הילדים. במקרים בהם נפגשו הילדים עם שני ההורים המולידים, היה הורה דומיננטי, שבזכות מעורבותו נשמר הקשר באימוץ, והורה פסיבי עמו נשמר הקשר בזכות ההורה הדומיננטי. במקרים בהם הילד נפגש עם רק אחד מההורים המולידים, הסיבות לכך שלא נפגש עם ההורה השני היו בגלל שהוא היה מכור לסמים או לאלכוהול; בגלל שהתנגד למסירתו של הילד לאימוץ; בגלל שהיה מרוכז בעצמו ולא היה מסוגל לגלות אמפתיה ורגישות כלפי הילד; ו/או בגלל שלא היה מעוניין בקשר עם הילד. קשר עם סבים מן המשפחה המולידה התקיים במקרים בהם הם היוו דמויות משמעותיות בעבור הילדים.

סוגי הקשרים של הילדים עם אחיהם ממשפחתם המולידה - המקרים השונים היו מגוונים מאוד. היו מקרים בהם לילדים שאומצו היה קשר עם אחיהם ממשפחתם המולידה: בין אם אומצו יחד על-ידי אותה משפחה, או אומצו על-ידי משפחות שונות, או במקרים בהם אחיהם הגדולים היו בקשר שוטף עם ההורים המולידים, למשל, אם האחים הגדולים התגוררו בפנימייה וחזרו להוריהם המולידים בחופשות. במקרים אחרים נותק הקשר בין הילדים שאומצו לבין אחיהם ממשפחתם המולידה: כאשר הילדים הופרדו לאימוץ ולאומנה, ובמקרים בהם הונח כי הקשר עם האחים הגדולים שהיו בקשר שוטף עם ההורים המולידים עלול להזיק לילדים הצעירים יותר שאומצו.

מפגשי הקשר - ברוב המקרים מתקיימים מפגשי הקשר במשרדי השירות למען הילד. בחלק מן המקרים, לאחר המפגש בשירות מתקיים טיול בחוץ או בקניון תוך ליווי של עו"ס האימוץ. מספר המפגשים בשנה נקבע על-ידי בית המשפט ונע בין פעם לארבע פעמים בשנה. עו"ס האימוץ וההורים המאמצים דיווחו ביחס לתדירות של ארבע פעמים בשנה כי הייתה גבוהה מדי והקשתה על הסתגלותו מחדש של הילד המאומץ למשפחה המאמצת במרווחי הזמן הקצרים בין מפגש למפגש. המפגשים ניזומו בדרך כלל על-ידי בני המשפחה המולידה או הילד/בני המשפחה המאמצת ורק במקרים מועטים על-ידי עו"סיות האימוץ. בחלק מן המקרים מפגשי הקשר נערכים בנקודות זמן קבועות בשנה, ובחלקם במועדים שאינם קבועים ובתדירות נמוכה יותר מזו שנקבעה. זאת, בעיקר במקרים בהם בני המשפחה המולידה יוזמים את המפגשים. במקרים קיצוניים אף הופסק הקשר באימוץ באופן רשמי בגלל היעדר יוזמה למפגש מצד ההורים המאמצים ו/או המולידים. מפגשי הקשר אורכים בין שעה לשעתיים, בהתאם להחלטת העו"ס בתחילת הקשר. ישנם מקרים בהם ההורים המאמצים מאשרים הארכת זמן המפגש ומקרים בהם הם אינם מאשרים זאת. במהלך המפגשים הילדים ובני המשפחה המולידה משחקים, משוחחים, מבטאים גילויי חיבה פיזיים, לעתים אוכלים יחד ולעתים מטיילים או עורכים קניות בקניון. בחלק מן המקרים ישנה חליפת מתנות ותמונות. ברוב המקרים, סיפרו העו"סיות, ישנו קושי מסוים ביצירת הקשר ההדדי וביציקת תוכן במפגש. העו"סיות מסייעות בכך וגם מפקחות על התכנים במפגשי הקשר כך שלא יימסרו פרטים מזהים של הצדדים, ושלא ייווצר מצב שהורה מספר לילד דברים שעלולים להכביד עליו מבחינה רגשית.

ליווי על-ידי עו"ס באימוץ עם קשר אמור לכלול הכנה למפגש הקשר, ליווי ופיקוח בעת המפגש, שיחות לעיבוד רגשי לאחר המפגש, תמיכה רגשית שוטפת והפניה לטיפול מקצועי. בפועל, רק בחלק מן

המקרים הן מכינות את ההורים המולידים והמאמצים לפני מפגשי הקשר, ומשוחחות איתם אחריהם, וזאת בעיקר במקרים בהם עולה קושי סביב המפגשים. בחלק מן המקרים הקשר עם המשפחה המאמצת/המולידה הוא בעיקר לצורך תיאום מפגשי הקשר. הליווי המצומצם יחסית נובע בין היתר מעומס עבודתן של העו"ס והיו עו"ס שהביעו תסכול מכך שהן עמוסות ואינן פנויות לליווי ולתמיכה שוטפת. עם זאת, עולה כי אינטנסיביות הליווי תלויה גם בתפיסתן של העו"ס את מרכיבי תפקידן בליווי המקרים של אימוץ עם קשר, וכי בפועל לא קיים נוהל אחיד של בחינת מצב המשפחות המאמצות באופן שוטף והפנייתן לטיפול.

היו מקרים בהם המשפחה המולידה והמשפחה המאמצת קיבלו ליווי מאותה עו"ס. היתרון בהיכרות העמוקה עם שני הצדדים הוא ביכולתה של עו"ס האימוץ להעביר מסר מרגיע לכל משפחה לגבי המשפחה השנייה. החיסרון הוא בעת מחלוקת בין הצדדים, שכן אז היא עלולה להיתפס על-ידי אחד הצדדים כמי שתומכת בצד השני, מצב שעלול לפגוע באמון שרוכשים אליה.

בחלק מן המקרים, העובדות הסוציאליות המלוות את המשפחות המאמצות ואת המשפחות המולידות יזמו מפגש וקשר ישיר, וזאת לצורך יצירת רצף בחייו של הילד ו/או לצורך שמיעה מחודשת של "ברכת הדרך" לאימוץ מההורה המוליד במקרים בהם הילד היה שרוי בנאמנות חצויה בין המשפחה המולידה לבין המשפחה המאמצת. מבחינת עיתוי המפגש בין ההורים המאמצים לבין ההורים המולידים היה מגוון גדול בין המקרים. בחלקם הוא התקיים מיד בתחילת האימוץ, ובמקרים אחרים - מספר שנים לאחר האימוץ. בחלק מן המקרים העיתוי השונה בקביעת מפגשי הקשר בין ההורים המאמצים לבין ההורים המולידים נובע ממצב הילד והשתלבותו במשפחה המאמצת וממצבה של המשפחה המולידה. במקרים אחרים הוא מושפע מעמדותיהן ומעומס עבודתן של העובדות הסוציאליות המלוות את המקרים.

הדינמיקה של הקשר משתנה עם הזמן - כמו בכל קשר אנושי גם לקשר בין הילדים לבין בני המשפחה המולידה ישנם מאפיינים שמשתנים עם הזמן. מניתוח הראיונות עולה כי ישנם שלושה תחומים בהם חל שינוי עם הזמן:

(1) בחלוף השנים ישנה הסתגלות למצב, הכאב סביב המפגשים מתקנה אצל ההורים המולידים ואצל הילדים שאומצו;

(2) בחלק מהמקרים ישנו רצון שהקשר יהיה יותר פתוח ופחות מפוקח וחסוי;

(3) בחלק מהמקרים ישנו רצון בשינוי תדירות מפגשי הקשר, הגברת התדירות או הפחתתה.

ב. עמדות, תפיסות ורגשות ביחס למודל של אימוץ עם קשר

עמדות, תפיסות ורגשות של ההורים המולידים - היו הורים מולידים שהביעו השלמה עם אימוץ הילדים שנולדו להם וביטאו בדבריהם הבנה כי הם עצמם מתקשים בגידול הילדים וכי אימוץ הוא לטובת הילדים. לעומת זאת, היו הורים מולידים שביטאו תקווה שהילד יחזור אליהם בבגרותו ואף הביעו חרטה על ויתור על זכויות ההורות. חלק מההורים המולידים סיפרו על רגשות של אבל, כאבי פרידה והחמצה ביחס לאימוצו של הילד. ביחס לקשר שנשמר עם הילדים ביטאו חלק מן ההורים המולידים סיפוק מכך שהם יודעים מה שלומו של הילד, וכן ביטאו הוקרה והערכה להורים המאמצים

ואף אמרו שמפגשי הקשר נותנים להם טעם לחיים. היו הורים מולידים שביטאו קושי בשל סימנים לחוסר טיפוח פיזי של הילדים המאומצים.

ברוב המקרים שמרו ההורים המולידים על גבולות הקשר באימוץ, אולם היו ניסיונות של חלקם לחצות חלק מגבולות הקשר, כמו, למשל, לצלם את הילד ללא רשות, לבקש מהילד פרטים מזהים, להפגיש את הילד באקראי עם בני המשפחה המולידה שלא נכללים בחוזה הקשר במהלך טיול בקניון, ועוד.

עמדות, תפיסות ורגשות של הילדים המאומצים - הילדים ביטאו מגוון רגשות ביחס למפגש שלהם עם בני משפחתם המולידה. חלקם ביטאו הרגשה טובה, ואמרו כי המפגשים נותנים להם מרפא לגעגועים. חלקם ביטאו שמחה מהולה באדישות. היו ילדים שאמרו כי מפגשי הקשר נועדו כדי שהם יתוודעו לשורשיהם, והיו ילדים שאמרו כי הם חווים הקלה עם "ברכת הדרך" לאימוץ שהם מקבלים מהוריהם המולידים. היו ילדים שהביעו דאגה כלפי ההורים המולידים וסברו כי מפגשי הקשר נועדו בעיקר בשביל ההורים המולידים. רוב הילדים ראו עצמם שייכים בעיקר להוריהם המאומצים אך היו גם ילדים שראו את עצמם "חוזרים" להוריהם המולידים בבגרותם. מבין הילדים שראו עצמם כשייכים בעיקר להוריהם המאומצים, וביטאו ריחוק רגשי מההורים המולידים בשיחה הגלויה עמם, היו ילדים שביטאו הזדהות עקיפה עם הוריהם המולידים, למשל מבחינת היחס הרגשי שלהם למאכלים מבית ההורים המולידים; משיכה למשאיות, שמסמלות את האב המוליד, נהג המשאית; כמיהה אל הים, שמזכיר את המשפחה המולידה; ועוד.

הילדים המאומצים הביעו קשיים שהם חווים במעברי הזהות הנוספים שלהם באימוץ, כמו, למשל, מנצרות ליהדות, מחילוניות לדתיות, מתרבות המעריכה חומרנות לתרבות שאינה מעריכה חומרנות ומהמעבר ממרכז הארץ לפריפריה.

עמדות, תפיסות ורגשות של ההורים המאומצים - הורים מאומצים, שהיו חשוכי ילדים ואימצו מתוך צורך בהגשמת ההורות, ביטאו בעוצמה רבה יותר את הקושי שלהם מכך שלילדיהם המאומצים ישנו קשר רגשי עם הוריהם המולידים. הורים אלו גם ביטאו בעוצמה רבה יותר חששות מכך שהם חולקים את הילד עם הורים נוספים. לעומת זאת, הורים מאומצים עם הורות מולידה או שבחרו לאמץ ילד עם צרכים מיוחדים בעיקר מתוך מניע הומני ביטאו פחות חששות וקושי לגבי הקשר של הילדים באימוץ עם הוריהם המולידים. עם זאת, הן ההורים שאימצו בעיקר ממניע הומני והן ההורים שאימצו ממניע עיקרי של הגשמת ההורות, ביטאו את התרומה שיש לדעתם לקשר של הילד עם בני המשפחה המולידה.

ההורים שאימצו מתוך רצון להגשים את הורותם מצאו דרכים שונות להתמודד עם הקושי הרגשי שהם חווים במהלך הקשר של ילדם עם הוריו המולידים. חלקם הציבו גבולות ביחס ל"נוכחותם" של ההורים המולידים בבית המשפחה המאמצת, למשל, על-ידי השמת גבולות ביחס לנגישותן של תמונות בני המשפחה המולידה, והשמת גבולות ביחס למאכלים מבני המשפחה המולידה או שמזכירים את בני המשפחה המולידה. חלק מההורים המאומצים שהיו חשוכי ילדים גם נמנעו ממפגש ומקשר ישיר עם בני המשפחה המולידה.

עמדות, תפיסות ורגשות של העובדות הסוציאליות - מראיונות העומק עם העובדות הסוציאליות המלוות את האימוץ עולה כי חלקן תומכות באימוץ עם קשר וחלקן מתנגדות לו. היו עובדות סוציאליות שסברו שהעמדות השונות של העובדות הסוציאליות בנוגע לאימוץ עם קשר משפיעות גם על המלצותיהן לבית המשפט ביחס לצמצום תוצאות האימוץ, דהיינו ביחס להחלטה אם האימוץ יהיה עם קשר.

ג. יתרונות וחסרונות באימוץ עם קשר

יתרונות

1. ההיכרות של הילדים המאומצים עם שורשיהם המשפחתיים.
2. צמצום חווית הנטישה של הילדים המאומצים.
3. האפשרות לזירוז התהליך המשפטי עד להשמת הילדים בבית קבוע.
4. ההורים המאמצים יכולים לדבר בפתיחות ובכנות עם הילד לגבי עובדת אימוצו, ולהעביר לו מסרים חיוביים יותר לגבי הוריו המולידים.
5. המשך הקשר של ההורים המולידים עם הילד, עשוי להקל עליהם מבחינת רגשות האשם ולסייע להם בהפחתת דאגותיהם. הם אף עשויים להרגיש סיפוק מההתפתחות הטובה של ילדיהם ומכך שבזכותם על ההורות איפשרו להם חיים טובים יותר.

חסרונות

1. בלבול של הילדים המאומצים ואי הבנה מדוע ההורים המולידים לא יכולים לגדלם.
2. התוודעות לפערים בסגנון החיים בין ההורים המולידים לבין ההורים המאמצים, שעשויים להכביד על הילדים.
3. רגשות של נאמנות חצויה בין המשפחה המולידה לבין המשפחה המאמצת.
4. הקשר של המשפחה המאמצת עם המשפחה המולידה עלול להקשות על המשפחה המאמצת, ובמיוחד על משפחות שהיו חשוכות ילדים טרום האימוץ. הקשר באימוץ עלול לגרום לבלבול ביחס לתפקידם של ההורים המאמצים ולרגשות קנאה ותחרות בנוגע לאהבתו של הילד.
5. ההסכמה הראשונית של ההורים המאמצים לקשר במסגרת האימוץ עלולה להשתנות לאורך הזמן, והקשר של הילד עם משפחתו המולידה עלול להכביד עליהם בהמשך.

3.3 אימוץ על-ידי משפחות אומנות

א. מודל האימוץ על-ידי משפחות אומנות

עד לתחילת הפעלתה של התכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ" שירותי האימוץ והאומנה עבדו במסלולים נפרדים ללא ממשק מוסדר ביניהם. מאז תחילת הפעלתה של התכנית הושקעו מאמצים רבים בבניית רצף בין שירותי האימוץ לבין האומנה, ובבניית מאגר של משפחות אומנה עם אופק לאימוץ, כלומר, משפחות אומנה שיתאימו ויוכלו לאמץ את הילד שגדל אצלן באומנה, אם וכאשר יוכרז בר-אימוץ. המשפחות האומנות שנכללו במחקר נרשמו לאומנה עוד בתקופה בה שני הגורמים

עבדו במסלולים נפרדים ללא רצף מוסדר ביניהם. לכן, עיקר התובנות שעולות מן המחקר הן ביחס ליישום המודל מאז תחילת הפעלתה של התכנית. המשפחות האומנות שנכללו במחקר נחלקות לשתי קבוצות מבחינת ציפיותיהן:

(1) הורים אומנים שציפו לאמץ ולשמש לילד משפחה לכל החיים;

(2) משפחות אומנה שהתכוונו לספק לילד מענה זמני עד למציאת סידור קבוע בעבורו.

למרות העובדה שבתקופה בה החלו המשפחות לשמש משפחות אומנות כבר היו מקרים של אימוץ על-ידי משפחות אומנות, לא נמסר להן מידע רשמי על אפשרות זו, וחלקן שמעו על כך באופן לא רשמי ממשפחות שהתנסו בכך. סיבה מרכזית לכך שהמשפחות שציפו לשמש לילד משפחה לכל החיים פנו לשירותי האומנה ולא לשירותי האימוץ: מכיוון שהמתנה לאימוץ תינוק בשירותי האימוץ אורכת בממוצע כחמש שנים, ולעומת זאת באומנה תיתכן השמה מידית של תינוק בקרב המשפחה, תחילה באומנה ומאוחר יותר באימוץ על-ידה. סיבות נוספות הן שהמשפחות לא עמדו בקריטריונים לאימוץ של השירות למען הילד, או בגלל חוסר מודעות לאפשרות של אימוץ ילד בסיכון. משפחות שציפו לספק לילד מענה זמני עד למציאת סידור קבוע בעבורו, אימצו אותו לבסוף מסיבות של ראיית טובת הילד וההבנה שאימוץ על-ידן הוא המענה הטוב ביותר בעבורו, וכן בגלל ההתקשרות הרגשית והקשר שנוצר עם הילד באומנה.

הגורם שיזם את השינוי במעמדו של הילד - בכל המקרים שנכללו במחקר נבחנה יכולתם של ההורים המולידים להשתקם/לגדל את הילד ומשהתברר שלא יוכלו שוב לגדלו, יזמו שירותי הרווחה תהליך משפטי של הכרזה על הילד "בר-אימוץ". רוב המשפחות האומנות ידעו שמתנהל דיון משפטי להכרזתו של הילד "בר-אימוץ", אך היו גם משפחות שהיה להם מידע חלקי ביחס לכך, וכן היו משפחות שלא נאמר להן שהן מועמדות לאימוץ הילד. באחד המקרים, שהיה יוצא דופן, יזמו ההורים האומנים את אימוצו של הילד, ולולא יוזמתם הוא לא היה נמסר לאימוץ אלא ממשיך לשהות אצל המשפחה בסידור האומנה או שהיה עובר לפנימייה.

ציון השינוי במעמדו של הילד מאומנה לאימוץ - חלק מהמשפחות בחרו לציין את השינוי במעמדו של הילד מאומנה לאימוץ, וחלקן לא. המשפחות שבחרו לציין את השינוי במעמדו של הילד ביחס אליהן עשו זאת בחגיגה משפחתית סמלית או במסיבת הודיה גדולה. היו משפחות שהסתפקו בכך שסיפרו לילד על אימוצו. המשפחות שבחרו לא לספר לילד על השינוי במעמדו ולא לערוך טקס או חגיגה, היו משפחות שלקחו ילד לאומנה וציפו לשמש לו משפחה לכל החיים. הן בחרו לא לציין את השינוי במעמדו מכיוון שמלכתחילה העבירו לו מסר שזוהי משפחתו לכל החיים. במקרים בהם ההורים האומנים/מאמצים התקשו במתן הסבר לילדיהם, או שנמנעו מכך, הסבירה זאת לילדים עו"ס האימוץ.

הפחתה באינטנסיביות ליווי המשפחות במעבר בין אומנה לאימוץ - ישנה הפחתה משמעותית בתדירות הליווי של המשפחות באימוץ לעומת באומנה, ושוני באופי הליווי. באומנה, על פי-רוב יוזמת מנחת האומנה מפגש עם המשפחות האומנות אחת לחודש, או בתדירות גבוהה מזו, לצורך תמיכה ופיקוח על האומנה. לעומת זאת, תדירות הליווי באימוץ מאוד נמוכה, והיא נעשית בעיקר סביב אימוץ מסובסד. בחלק מן המקרים עלול לא להיות כלל קשר עם המשפחות אם עו"ס האימוץ אינן יוזמות

קשר איתן. הדבר נובע מכך שלמשפחות המאמצות ישנה אפטרופסות מלאה כלפי הילדים ויש להן את כל הזכויות והחובות כלפי הילדים כמו להורים המולידים, ולכן אין לשירות למען הילד מנדט להתערב בחייהן לאחר האימוץ. בנוסף, ישנו כיום מחסור במשאבים למתן שירותים תומכי אימוץ ביחס למשפחות שאימצו ילדים גדולים. היו משפחות שהיו שבעות רצון מן ההפחתה באינטנסיביות הליווי שלהן, והיו משפחות שלא היו שבעות רצון מכך.

ב. קשיים ביישום המודל של אימוץ על-ידי משפחות אומנות

עו"ס האימוץ, מנחות האומנה וההורים האומנים העלו מספר קשיים ביישום המודל של אימוץ על-ידי משפחות אומנות. סוגיה אחת שעולה היא היכרות בלתי מספקת של שירותי האומנה והאימוץ את דרכי העבודה בשני השירותים. קושי נוסף שעלה הוא היעדר הזמנת עו"סיות השירות למען הילד לכל וועדות תכנון טיפול והערכה על-ידי עו"סיות המחלקות, למרות תרומתן האפשרית לעיצוב תוכנית הטיפול. קושי נוסף שעלה הוא היעדר חשיבה משותפת של השירותים על המענה המתאים ביותר לכל ילד. לקושי זה שלושה ביטויים:

♦ **השמת ילדים עם היתכנות לאימוץ בקרב משפחות אומנות שלא התכוונו לשמש משפחה לילד לכל החיים.** מקושי זה נבעו קשיים נוספים. למשל, לאחר האימוץ ההורים המאמצים לא הבינו, או לא קיבלו, את ההבדל בין אומנה לאימוץ, ולא הרגישו שייכות מלאה אל הילדים. כמו-כן, חלקן המשיכו לשמש משפחות אומנות למספר ילדים, ואז הילדים שאומצו שילמו מחיר רגשי, למשל, של חרדות נטישה גוברות וחוסר ביטחון לגבי שייכותם למשפחתם המאמצת; וחלקן נאלצו להפסיק לשמש הורים אומנים למספר ילדים, דבר שגרם, לטענת ההורים האומנים/המאמצים, לפגיעה בפרנסתם.

♦ **השמת ילדים באומנה בקרב משפחות שלהערכת עו"ס האימוץ אינן אידיאליות לאימוץ.** ביקורתן של עו"סיות האימוץ על משפחות אלו נבעה הן בגלל קשיים של המשפחות בהבנת המורכבות באימוץ ילד ובהתמודדות אתו, והן בגלל קשיים בהורות כגון קושי בהצבת גבולות.

♦ **המלצה על סוג האימוץ (רגיל או עם קשר) ללא התייעצות הדדית בין עו"סיות האימוץ ומנחות האומנה.** זאת, למרות ההיכרות המעמיקה של מנחות האומנה עם הילד ועם ההשפעה עליו שיש לקשר שלו עם משפחתו המולידה.

קשיים נוספים ביישום המודל הם: היעדר תיאום בין שירותי האומנה לבין שירותי האימוץ בנוגע להכנת המשפחות המעוניינות באומנה למטרת אימוץ, והעברת מסרים שונים; היעדר שיתוף ההורים האומנים בכך שמתרחש תהליך של בדיקת האפשרות שהם יאמצו את הילד, אשר גרם להורים האומנים לחרדות פרידה מהילד; התארכות תהליך השלמת האימוץ לאחר שכבר אושר על-ידי עו"ס האימוץ שהמשפחה האומנת תאמץ את הילד - התארכות אשר נובעת, להערכת מנחות האומנה, מסדרי העדיפויות של עו"סיות האימוץ, היוצאות מתוך ההנחה שאם הילד כבר חי עם המשפחה שתשמש לו משפחה לכל החיים, אין זה דחוף לסיים ולהסדיר את האימוץ הרשמי.

קושי אחרון שהועלה ביישום המודל, על-ידי ההורים האומנים, הוא העובדה שלא נמסר מידע רפואי מלא על הילד במעבר שלו לאומנה, כגון מידע על מחלות תורשתיות ומחלות נפש במשפחה. לטענתם, ייתכן שלו מידע זה היה ידוע להן מראש המשפחות היו נמנעות לשמש אומנה למטרת אימוץ לילד

שקיבלו בסידור האומנה. היו הורים ועו"סיות אימוץ שראו במצב זה יתרון, בהיותו מאפשר אימוץ גם של ילדים קשי השמה.

כיווני פעולה

- ◆ **חשיבה על דרכים לתמיכה בילדים ובמשפחות לצורך צמצום הפערים והחסכים עמם הגיעו -** הילדים המאומצים מגיעים למשפחה לאחר שעברו התעללות ו/או הזנחה. עלולה להיות לכך השפעה לאורך זמן על הילדים במישורים הרגשי וההתנהגותי. לכן, יש צורך בליווי הילדים והמשפחות הסובלים מן הקשיים שצוינו לעיל לאורך זמן, ולהציע להם טיפול מקצועי. ילדים מאומצים עשויים להגיע אל המשפחה המאמצת עם חסכים רגשיים, חסכים בתחום התזונה, חסכים ופערים בתחום אורייני-לימודי ועוד. יש לחשוב על דרכים לתמיכה בילדים ובמשפחות לצורך צמצום הפערים והחסכים, והתאקלמות טובה יותר בבית המשפחה המאמצת.
- ◆ **עזרה לילדים ולמשפחות בהתמודדות עם יחס הקהילה הרחבה לאימוץ -** ההתייחסות של הקהילה בה חי הילד אל האימוץ, עשויה להשפיע על השתלבותו של הילד בתוכה, ועל מידת ההשלמה שלו עם אימוצו. יש לחשוב על דרכים לעזור לילדים ולמשפחות בהתמודדות עם יחס הקהילה הרחבה אליהם כדי לסייע להם להתמודד ולהשלים עם אימוצם.
- ◆ **בחינת המדיניות ביחס לאימוץ על-ידי משפחות חד-הוריות והענקת תמיכה למשפחות -** משפחות חד-הוריות מאמצות בדרך כלל ילדים קשים יותר להשמה מאשר משפחות דו-הוריות, כי על פי מדיניות השירות למען הילד הן בעדיפות נמוכה יותר לקבלת ילד לאימוץ. לפיכך, לאור היתרונות והחסרונות שעלו במחקר, מומלץ לבחון שוב את המדיניות ביחס לאימוץ על-ידי משפחות חד-הוריות. כמו-כן, מומלץ לחשוב על דרכים לתמיכה בהורים יחידים, המאמצים ילד בסיכון, שלעתים נחשב גם לילד "קשה השמה".
- ◆ **חשיבה על דרכים לליווי משפחות עם הורות מולידה -** לחלק מן ההורים המאמצים יש גם ילדים שנולדו להם. במחקר הנוכחי נמצא כי לאימוץ של ילד במשפחה עם הורות מולידה עשויות להיות השלכות חיוביות ושליליות בעבור צלעות האימוץ השונות. יש לחשוב על דרכים לליווי משפחות עם הורות מולידה כדי להתמודד עם הקשיים המיוחדים העולים במשפחות אלו.

אימוץ עם קשר

- ◆ **המשך פיתוח הידע והמומחיות בנוגע לאימוץ עם קשר ופיתוח מדיניות מגובשת -** לעו"ס האימוץ ישנן עמדות שונות ביחס למודל של אימוץ עם קשר והשלכותיו בעבור צלעות האימוץ השונות: הילד, המשפחה המולידה והמשפחה המאמצת. זאת ועוד, לעמדותיהן השונות עשויה להיות השפעה על סוג האימוץ שיוחלט עליו בבית המשפט (רגיל/עם קשר), ועל הסכמת המשפחות המאמצות לכך. נחוץ המשך פיתוח הידע והמומחיות ביחס לאימוץ עם קשר, שיכלול שיתוף כלל עובדות השירות למען הילד בניסיונותיהן המצטברים, ויצירת מדיניות מגובשת שתיתן קווים מנחים לשיקול הדעת של העובדות במקרים השונים.
- ◆ **מתן סיוע להתמודדות עם השוני בין המשפחות המאמצות לבין המשפחות המולידות -** לעתים קיימים הבדלים משמעותיים בתרבות ובמאפיינים של המשפחה המולידה ושל המשפחה

המאמצת. מלבד המעבר ממשפחה מולידה למשפחה מאמצת, עוברים חלק מהילדים גם שינויים נוספים בזהות שלהם, כגון גיור, מעבר מחילוניות לדתיות, מעבר בין עדתי ועוד. לעתים, לא ניתן להימנע מכך מכיוון שמדובר בילדים "קשי השמה", והמשפחות שנמצאו לילדים הן המשפחות היחידות שמוכנות לאמצם. עם זאת, יש לחשוב על דרכים לעזור לילדים ולמשפחות המאמצות להתמודד עם השוני ועם ההבדלים בין המשפחות המאמצות לבין המשפחה המולידה.

♦ **פיקוח של עו"ס האימוץ על היוזמה לקביעת המפגשים וקיומם במועדים קבועים** - תדירות המפגשים בין הילד לבין בני משפחתו המולידה נקבעת על-ידי בית המשפט. עם זאת, ברוב המקרים, תיאום מועדי המפגשים בפועל נעשה ביוזמת ההורים המולידים או ההורים המאמצים ולא על-ידי עו"ס האימוץ. רצוי לשקול אם כדאי לכלול במסגרת תפקידן של עו"ס האימוץ פיקוח על היוזמה לקביעת מועדי המפגשים, לפחות במקרים מסוימים, וכן הקפדה על כך שיתרחשו בנקודות זמן קבועות.

♦ **פעולה לצמצום ביטול ספונטני של המפגש מצד ההורים המולידים, ואפשרות לקביעת מועד חדש בסמוך** - בחלק מן המקרים ההורים המולידים ביטלו את המפגש עם ילדיהם ביום המפגש עצמו. רצוי לשקול כיצד ניתן לפעול כדי לצמצם מקרים כאלה של ביטול ספונטני של המפגש מצד ההורים המולידים, וכן על אפשרות לקביעת מועד חדש סמוך למועד שהתבטל, במקרה הצורך.

♦ **גיבוש מדיניות ביחס לחליפת מתנות ותמונות בין הילד שאומץ לבין בני המשפחה המולידה** - במפגשי הקשר ישנה על פי-רוב חליפת מתנות, מאכלים, ולעתים אף תמונות, בין המשפחה המולידה לבין הילד, ואולם עלו סוגיות רבות ביחס לערכן של המתנות והסכמת המשפחה המאמצת לאפשר לילד לקבל אותן. כדאי לקבוע מדיניות מגובשת בתחומים אלה כדי לצמצם את המתוחות בין ההורים המולידים לבין ההורים המאמצים, וכבסיס להפעלת שיקול דעת על-ידי עו"סיות האימוץ.

♦ **חשיבה על דרכים להתמודדות עם עידן תקשורתי בו ישנם אמצעי תקשורת מפותחים** - לצד התקשורת המובנית והמפוקחת במפגשי האימוץ הפתוח, היו מקרים שנוצר בהם קשר ללא פיקוח בין הילד לבין בני משפחתו המולידה גם באמצעי תקשורת נוספים כגון פייסבוק. לכן, במסגרת גיבוש המודל של אימוץ עם קשר רצוי לחשוב על דרכים להתמודדות עם העידן החדש שיש בו אמצעי תקשורת מפותחים כגון פייסבוק.

♦ **הבניית מפגשי הקשר, כך שיתאפשר פיקוח מיטבי, ולחילופין, צמצום הפיקוח בהתאם לצורך** - היעדר פיקוח במפגשי הקשר עלול לגרום לכך שהורים מולידים וילדים יעבירו פרטים מזהים אלה לאלה, וכן שיימסר מידע שיערער את אחד הצדדים ויפגע ביציבות האימוץ. לכן, יש לחשוב כיצד להבנות את מפגשי הקשר כך שיתאפשר פיקוח מיטבי במקרים שבהם הוא נחוץ. עם זאת, יש לחשוב על צמצום הפיקוח במקרים בהם הצדדים לא זקוקים לתיווך ונראה כי הם שומרים על הגבולות שנקבעו בעברם.

♦ **גיבוש מדיניות בנוגע ליוזמה ולעיתוי המפגש בין המשפחות המאמצות לבין המאמצות** - בחלק מן המקרים נערך מפגש היכרות בין המשפחות המאמצות לבין המשפחות המולידות, ובחלקם לא. יוזמת המפגש במקרים אלה הייתה של עו"ס האימוץ והייתה תלויה בתפיסותיה בנוגע לחשיבות המפגש ולעיתוי המתאים לקיומו. יש לתת את הדעת על הצורך בקביעת מדיניות אחידה, כבסיס

להפעלת שיקול דעת על-ידי עובדי השירות, בנוגע ליוזמת המפגש בין המשפחות ועיתוי קביעת המפגש ביניהן.

♦ **הרחבת הליווי מטעם עו"ס האימוץ לכל צלעות האימוץ לפני מפגשי הקשר, אחריהם וביניהם -** לפי המצב הרווח כיום, הליווי של עו"ס האימוץ מתמקד בעיקר בתיאום מפגשי הקשר. במקרים בהם ישנו קושי בהשתלבות הילד במשפחה המאמצת, עו"ס האימוץ מנהלת גם שיחות עם ההורים (המולידים והמאמצים) לצורך עיבוד רגשי. חסרה הכנה של צלעות האימוץ השונות לפני מפגשי הקשר ותמיכה שוטפת בהן. לפיכך יש צורך שעו"ס האימוץ תקצה משאבים לליווי ולתמיכה להורים המאמצים, להורים המולידים ולילדים המאומצים, לפני מפגשי הקשר ואחריהם, וכן בין המפגשים.

♦ **חשיבה האם ובאילו מקרים ניתן שאותה עו"ס אימוץ תלווה הן את המשפחה המאמצת והן את המשפחה המולידה -** על פי-רוב, עו"ס אימוץ אחת מלווה את המשפחה המולידה ועו"ס אימוץ אחרת מלווה את המשפחה המאמצת. אך, ישנם מקרים בהם עו"ס אימוץ אחת מלווה את שתי המשפחות. יש לכך יתרונות שונים: חיסכון במשאבי השירות למען הילד והבנה מלאה ועמוקה יותר של צרכי שני הצדדים. עם זאת, במקרים כאלה תיתכן פגיעה בשיתוף הפעולה של המשפחות עם עו"ס האימוץ ובאמון בה בזמן שיש מתח ביניהן. מומלץ לחשוב באילו מקרים רצוי וניתן שעו"ס האימוץ תלווה את שני הצדדים, ובאילו מקרים אין זה רצוי.

♦ **לשקול הבניית הערכה תקופתית של מתכונת הקשר באימוץ לצורך התאמתה לצרכים המשתנים של צלעות האימוץ -** המודל של אימוץ עם קשר מיושם במדינות אחרות בעולם כשהוא מלווה במנגנון הערכה תקופתי כדי להתאימו לצרכים המשתנים של הילד, ההורים המאמצים וההורים המולידים. לעומת זאת, תכנית הקשר בארץ אינה כוללת מנגנון מסוג זה. כדאי לשקול הבניית מרכיב מסוג זה בליווי של אימוץ עם קשר בישראל.

אימוץ על-ידי משפחות אומנות

המשפחות האומנות שנכללו במחקר נרשמו לאומנה עוד בתקופה בה שירותי האימוץ ושירותי האומנה עבדו במסלולים נפרדים, ללא ממשק מוסדר ביניהם. הקשיים בשיתוף הפעולה בין השירותים גרמו לקשיים ביישום המודל בצמתים שונים בתהליך האימוץ: בשלב בחירת המשפחות האומנות במקרים עם סבירות גבוהה לאימוץ, בשלב הכנת המשפחות לתהליך של אומנה למטרת אימוץ, בשלב ליווי המשפחות האומנות ובתהליך גיבוש ההמלצות לבית המשפט על אימוץ רגיל או אימוץ עם קשר. להלן פירוט הסוגיות מרכזיות העולות מהקשיים ביישום המודל:

♦ **הזמנת עו"סיות האימוץ לוועדות תכנון טיפול והערכה:** מדברי עו"סיות האימוץ עולה כי בחלק מהמקרים הן אינן מיוודעות ומוזמנות לוועדות תכנון טיפול והערכה על-ידי רכזות הוועדות במחלקות לשירותים חברתיים, ובחלק מן המקרים הן מוזמנות ומגיעות אל הוועדות. השתתפותן בוועדות תכנון הטיפול בילדים עשויה להשפיע על עיצוב תכנית הטיפול באופן שעונה על צרכי הילדים בצורה המרבית. לפיכך חשוב להקפיד על הזמנת עו"סיות האימוץ לוועדות תכנון טיפול והערכה ביחס לכל הילדים.

♦ **הגברת האפשרות להשמת ילדים במשפחות אומנה שיתאימו לאימוץ בהמשך -** פעמים רבות ילדים מגיעים לאומנה מבלי שכלל הגורמים המטפלים בקהילה גיבשו הערכה אם יהיה צורך

להעביר את הילד לאימוץ בהמשך. לעתים הדבר נובע מחוסר וודאות ומחוסר יכולת להעריך את היתכנות האימוץ. חלק מהילדים שאומצו בהמשך הושמו בקרב משפחות אומנה שציפו לשמש מענה זמני בעבור הילד. לאחר אימוץ הילדים, משפחות אלה המשיכו להתייחס אליהם לאורך זמן כמו באומנה, מבחינת תחושת השייכות אליהם. כמו-כן, ילדים עם היתכנות גבוהה לאימוץ הושמו בקרב משפחות אומנה, שלהערכת עו"ס האימוץ אינן אידיאליות לאימוץ. לכן, יש לחשוב על דרכים לגיבוש ההערכה בנוגע לצורך באימוץ עוד בשלב מוקדם יותר, ולדאוג להשמת ילדים עם היתכנות גבוהה לאימוץ בקרב משפחות שרוצות לשמש לילד משפחה לכל החיים, ונחשבות מתאימות לכך גם על-ידי שירותי האימוץ. מן המחקר עולה כי ישנה מורכבות באיתור משפחות אומנות למטרת אימוץ, שתהיינה מתאימות לתפיסתם של השירותים השונים, וכי ישנו צורך בפיתוח ידע מקצועי ביחס לכך.

◆ **שיתוף פעולה ותיאום בהכנת משפחות האומנה עם אופק לאימוץ.** בתקופת המחקר ההכנה של שירותי האומנה ושירותי האימוץ לא הייתה מתואמת ולא נעשתה במשותף, ולעתים הועברו למשפחות מסרים שונים: שירותי האימוץ מפנים משפחות לשירותי האומנה במטרה שלאחר מכן תאמצנה את הילדים, ושירותי האומנה מדגישים בראש ובראשונה את ההשמה באומנה כמענה זמני. ההכנה השונה גרמה לתסכול אצל חלק מהמשפחות. מומלץ ליצור תיאום באופן הכנת המשפחות על-ידי כל אחד מהשירותים, כך שיעבירו מסר דומה, ושיתנו הכנה כוללת שתתייחס הן לשלב האומנה והן למעבר לאימוץ. ניתן גם לבצע הכנה משותפת למשפחות אומנה למטרת אימוץ על-ידי נציגים משני השירותים.

◆ **חיזוק הליווי והתמיכה להורים האומנים/המאמצים:** חלק מההורים האומנים התקשו בתקופה של אי הוודאות בנוגע לאפשרות שלהם לאמץ את הילד באומנה, ובמיוחד הורים אומנים שציפו לשמש לילד משפחה לכל החיים. מצב של אומנה עם אופק לאימוץ הוא מורכב במיוחד, גם בעבור המשפחות המעוניינות בכך, ואשר נחשבות מתאימות לכך על-ידי השירותים. ההורים האומנים לא קיבלו מספיק ליווי לצורך ההתמודדות בתקופת אי הוודאות. לכן, כדי להקל על המשפחות האומנות/המאמצות והילדים, מן הראוי להגביר את הליווי למשפחות בתקופת אי הוודאות ולהמשיך לפתח ידע מקצועי ומדיניות כיצד לתמוך בהן באופן מרבי.

◆ **קיצור תהליך השלמת האימוץ:** תהליך השלמת האימוץ מתמשך לעתים זמן רב, גם לאחר שהילד הוכרז "בר-אימוץ" ולאחר שמשפחתו האומנת אושרה כמשפחתו המאמצת. מכיוון שתקופה זו עלולה להיות רוויית מתח וחרדות להורים המאמצים ולילדים, מומלץ לפעול לזירוז התהליך במידת האפשר.

◆ **גיבוש משותף של המלצות על צורת האימוץ:** לטענת מנחות האומנה, עו"סיות האימוץ לא התייעצו איתן מספיק בנוגע לשיקולים להמלצה לבית המשפט על אימוץ פתוח או סגור. מכיוון שלמנחות האומנה יש היכרות עמוקה עם מאפייני הקשר של הילדים עם משפחותיהם המולידות, מומלץ להבנות תהליך קבלת החלטות משותף בגיבוש המלצות לגבי צורת האימוץ.

◆ **הענקת ליווי למשפחות האומנות/מאמצות בהתאם לצרכים:** במעבר מאומנה לאימוץ ישנה הפחתה משמעותית בתדירות הליווי של המשפחות ושינוי באופי הליווי. עו"ס האימוץ כמעט שאינן יוזמות קשר עם המשפחות המאמצות באימוץ סגור, אך נענות לפנייתיהן לתמיכה ועזרה. בחלק מן המקרים לעו"ס האימוץ לא היה קשר עם המשפחות אף מספר שנים. חלק מן המשפחות היו

שבעות רצון מן ההפחתה באינטנסיביות הליווי ומהשוני באופיו, וחלקן לא היו שבעות רצון מכך. רצוי, אם כן, לברר ביחס לכל משפחה מה תדירות הליווי הנחוצה לה לאחר האימוץ, וכן להקצות משאבים למתן שירותים תומכי אימוץ.

◆ **גיבוש מדיניות ביחס להמשך אומנה של ילדים אחרים אצל משפחות אשר מאמצות:** בחלק מהמקרים שבהם משפחה משמשת משפחה אומנת למספר ילדים היא חדלה מעיסוקה זה לאחר אימוץ הילד שגדל אצלה באומנה, ובחלק מהמקרים המשפחה לא חדלה מעיסוקה זה. בשני המצבים, עלולים להיות מחירים למשפחה ולילדים שבטיפול. כדאי לגבש הנחיות באילו מקרים, ואם בכלל, ראוי וכדאי שמשפחה אומנת תמשיך לשמש כמשפחה אומנת לילדים אחרים/נוספים או כמשפחת קלט חירום² לאחר שאימצה.

התפתחויות חדשות במסגרת התכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ"

כיום מושקעים מאמצים רבים בחיזוק המודל של אימוץ על-ידי משפחות אומנה, בין היתר על-ידי העמקת שיתוף הפעולה בין שירותי האומנה והאימוץ. למשל, במסגרת התכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ" הועלה הצורך בשיתוף פעולה בין שירותי האימוץ (השירות למען הילד) והגופים המפעילים את האומנה בבניית מאגר "משפחות אומנות עם אופק לאימוץ", והגופים המפעילים את האומנה עוסקים באיתור משפחות אומנה שתוכלנה ותרצינה לאמץ בהמשך.

² משפחת קלט חירום הינה משפחת אומנה שהוכשרה במיוחד לקלוט ילדים במצבי חירום וסכנה לטווח זמן של עד 3 חודשים. המשפחה יכולה לקלוט עד 5 ילדים ואצלה יתבצעו הליכי ההשגחה, הטיפול המידי והאבחונים הנדרשים לתכנית הטיפול בילד בהמשך. המשפחה אמורה להיות ערוכה לקליטת הילדים בכל שעות היממה. מתוך:

<http://www.molsa.gov.il/POPULATIONS/YOUTH/CHILDRENATRISK/OUTSIDEASSISTANCE/FOSTERAGE/ABOUTFOSTERAGE/Pages/Glossary.aspx#familyemergencyshelter>

דברי תודה

ברצוננו להודות מקרב לב לכל אותם אנשים שתרמו לביצוע המחקר:

לכל הילדים המאומצים ששיתפו אותנו בסיפורי האימוץ שלהם; לבני המשפחה המאמצת: הורים ואחים; ולבני המשפחה המולידה: הורים, אחים וסבים; וכן לכל העובדות הסוציאליות בשירות למען הילד, שמלוות את הילדים המאומצים, המשפחות המאמצות והמשפחות המולידות, לאורך שנות האימוץ; ולמנחות האומנה שליוו את המשפחות במהלך שהותן באומנה.

תודה חמה לאורנה הירשפלד, מנהלת השירות למען הילד מטעם משרד הרווחה והשירותים החברתיים. תודה לנחמה טל, סגנית מנהלת השירות למען הילד; ולאביגיל סגל, מפקחת ארצית בשירות למען הילד ומנחת קבוצת תמיכה להורים מולידים באימוץ עם קשר - על הסיוע בעריכת המחקר. תודה מיוחדת להדסה נאה, מרכזת השירות במחוז ירושלים בשירות למען הילד ויו"ר ועדת ההיגוי של המחקר. תודה לרינה קריאף, מנהלת מחוז באר שבע והדרום; לחנה בארי, מנהלת מחוז תל-אביב והמרכז; ולדבורה צידון, מנהלת מחוז חיפה והצפון. תודה לשרית מוסרי-ויזל, מנהלת תכניות ביחידת ילדים ונוער, עמותת אשלים; ולסימון ספאק ספרן, מנהלת התכנית "מאימוץ ילדים לקהילת האימוץ" מטעם עמותת מטב.

תודה חמה לשלווה לייבוביץ', המפקחת הארצית על ענף האומנה, שירות ילד ונוער במשרד הרווחה והשירותים החברתיים. תודה למנהלות האומנה בארגונים המפעילים את האומנה, נורית גרינוולד ממטב, טלי חלף מאור-שלום ואורית עמיאל ממכון סאמיט, ולכל מנחות האומנה שהתראיינו במסגרת קבוצת המיקוד.

תודה לעמיתינו במאיירס-גיוינט-מכון ברוקדייל: למרים כהן-נבות, מנהלת מרכז אנגלברג לילדים ונוער; לדורי ריבקין, חוקרת בכירה; לרחל סבו לאל, חוקרת בכירה; לאילנה פרידמן, אתי גבריאלי ולרויטל אביב מתוק. תודה לבלהה אלון על עריכת הדוח, וכן ללסלי קליינמן על ההפקה וההבאה לדפוס.

תודה מיוחדת לד"ר שרית ברזילאי, מנהלת מכון סמ"ל על הייעוץ האקדמי והמתודולוגי למחקר, ועל הליווי בביצוע המחקר ובכתיבת הדוח.

תוכן עניינים

1	חלק א: הרקע למחקר
1	1. מבוא
2	1.1 אימוץ בישראל ועבודתו של השירות למען הילד
4	1.2 אימוץ פתוח - רקע
10	1.3 רקע על אימוץ על-ידי הורים אומנים
13	2. תיאור המחקר
13	2.1 מטרת המחקר
13	2.2 מטרות המשנה של המחקר
13	2.3 שיטה
19	חלק ב: סוגיות הנוגעות לאימוץ ילדים בסיכון
19	3. סוגיות הנוגעות לאימוץ ילדים בסיכון
19	3.1 מניעים של הורים מאמצים לאימוץ
20	3.2 ההתחברות הראשונית של ההורים והילדים
21	3.3 המורכבות באימוץ ילדים בסיכון
26	3.4 יחסה של הקהילה אל האימוץ
28	3.5 אימוץ על-ידי אימהות חד-הוריות
30	3.6 אימוץ ילדים בקרב משפחות עם הורות מולידה
32	4. סיכום וכיווני פעולה
34	חלק ג: אימוץ עם קשר
34	5. תיאור המודל של אימוץ עם קשר בישראל
34	5.1 השיקולים בהשמה באימוץ עם קשר
35	5.2 מאפייני ההורים המולידים לגביהם הוחלט על אימוץ עם קשר
36	5.3 בני המשפחה עמם ישנו קשר באימוץ
39	5.4 תפקיד העובדות הסוציאליות: ליווי ותמיכה
41	5.5 מפגשי הקשר
46	5.6 ליווי ותמיכה בהורים המולידים
47	5.7 סוגיות הקשורות לתפקוד העובדת הסוציאלית
50	6. עמדות, תפיסות ורגשות ביחס למודל של אימוץ עם קשר
50	6.1 עמדות, תפיסות ורגשות של ההורים המולידים
53	6.2 עמדות, תפיסות ורגשות של הילדים המאומצים
56	6.3 עמדות, תפיסות ורגשות של ההורים המאמצים
59	6.4 עמדות, תפיסות ורגשות של העובדות הסוציאליות
60	7. יתרונות וחסרונות באימוץ עם קשר
60	7.1 יתרונות
60	7.2 חסרונות
62	8. אימוץ עם קשר - סיכום וכיווני פעולה

64	חלק ד: אימוץ על-ידי משפחות אומנות
64	9. מודל האימוץ על-ידי משפחות אומנות בישראל
64	9.1 כוונות ההורים האומנים ביחס לגידול ילדים בסיכון
67	9.2 שינוי מעמד הילד מאומנה לאימוץ באותה משפחה
69	9.3 הפחתה באינטנסיביות ליווי המשפחות במעבר בין אומנה לאימוץ
70	10. קשיים ביישום המודל של אימוץ על-ידי משפחות אומנות
70	10.1 היכרות מועטה של עו"סיות האימוץ ומנחות האומנה עם דרכי העבודה בשירות האחר
71	10.2 היעדר הזמנה של עו"סיות האימוץ לוועדות תכנון טיפול והערכה בחלק מן המקרים הרלוונטיים
71	10.3. העברת מידע חלקי בשלב ההשמה באומנה והיעדר חשיבה משותפת של השירותים על המענה המתאים ביותר לכל ילד
75	10.4 היעדר תיאום בין שירותי האומנה לבין שירותי האימוץ בנוגע להכנת המשפחות המעוניינות באומנה למטרת אימוץ
75	10.5 היעדר שיתוף ההורים האומנים בכך שמתרחש תהליך בדיקת האפשרות שהם יאמצו את הילד
76	10.6 התארכות תהליך השלמת האימוץ, לאחר שהמשפחה האומנת אושרה לאמץ
76	10.7 מסירת מידע חלקי להורים האומנים/מאמצים על אודות הרקע של הילד
77	11. אימוץ על-ידי משפחות אומנות - סוגיות וכיווני פעולה
80	ביבליוגרפיה
85	נספח: תיאור מאפייני המקרים של אימוץ עם קשר, של אימוץ על-ידי משפחות אומנה במחקר ושל אימוץ עם קשר על-ידי משפחות אומנה